

Jan Daniluk

Polsko-Amerykańska Fundacja Upamiętnienia Obozów Jenieckich w Szubinie

ORCID: 0000-0003-4553-552X

DOI: 10.57586/CMJW0003

Sport jeniecki w latach II wojny światowej w świetle raportów YMCA (szkic)

Słowa kluczowe: YMCA, sport, aktywność fizyczna, II wojna światowa, jeńcy wojenni

Rola Związku Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej (Young Men's Christian Association – YMCA) w niesieniu pomocy jeńcom wojennym w latach II wojny światowej nie doczekała się dotąd osobnego, szerszego i rzetelnego zarazem przedstawienia. Mimo wzmianek w wielu opracowaniach, na próżno szukać publikacji, która przedstawiałaby bliżej działania YMCA w latach 1939–1945¹. Wyjątkiem potwierdzającym regułę, można uznać w tym względzie jedynie wspomnienia Christiana Christiansena, duńskiego pastora, który od 1942 r. pracował dla YMCA².

Działalność tej ekumenicznej, chrześcijańskiej organizacji pozostaje zdecydowanie w cieniu aktywności International Committee of the Red Cross (ICRC), czyli Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, co w pierwszej kolejności należy tłumaczyć umocowaniem go w prawie międzynarodowym i przydzielonymi zadaniami w opiece nad jeńcami wojennymi³. Tymczasem nie można zapominać, że to właśnie YMCA obok ICRC, jako jedna z dwóch międzynarodowych organizacji pomocniczych (tj. względem mocarstw opiekuńczych), była upoważniona do wizytacji obozów jenieckich na terytorium Rzeszy Niemieckiej w latach II wojny światowej⁴. Co więcej, obie organizacje, tj. ICRC (oraz jej narodowe agendy) i YMCA

1 Praca wydana w 2018 r., wbrew sugestii zawartej w tytule, w istocie poświęcona jest niemal wyłącznie okresowi I wojny światowej, zob. *The YMCA at War. Collaboration and Conflict during the World Wars*, ed. J.C. Copeland, Y.C. Copeland, C. Jeffrey, Lanham 2018. Innymi słowy, postulat naukowego opracowania roli YMCA jako organizacji pomagającej jeńcom wojennym w latach II światowej jest ze wszech miar aktualny.

2 C. Christiansen, *Seven Years Among Prisoners of War*, Athen, OH 1994. O samym Christiansenie: M. Dudziak, *Christian Christiansen*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Muzealny” 1997, nr 4, s. 295–302.

3 Przede wszystkim: D.P. Forsythe, B.A.J. Rieffer-Flanagan, *The International Committee of the Red Cross. A Neutral Humanitarian Actor*, New York 2007. Ponadto np.: M. Flemming, *Jeńcy wojenni: studium prawnohistoryczne*, Warszawa 2000, s. 193–199; N. Wylie, *Das „Internationale Komitee vom Roten Kreuz“ und die Kriegsgefangenen*. W: *Kriegsgefangene des Zweiten Weltkriegs. Gefangennahme – Lagerleben – Rückkehr. Zehn Jahre Ludwig Boltzmann-Institut für Kriegsfolgen-Forschung*, Hrsg. G. Bischof, S. Karner, B. Stelzl-Marx, Wien 2005, s. 249–266.

4 H. Forwick, *Zur Behandlung alliierter Kriegsgefangener im Zweiten Weltkrieg. Anweisung des Oberkommandos der Wehrmacht über Besuche ausländischer Kommissionen in Kriegsgefangenenlagern*, „Militärgeschichtliche Mitteilungen” 1967, Nr. 2, s. 127.

ze sobą współpracowały. Zauważyć można również pewną prawidłowość. O ile przedstawiciele ICRC wizytujący obozy kładli nacisk na przestrzeganie przepisów Konwencji genewskiej w zakresie warunków zakwaterowania i sanitarnych, wyżywienia, dostępnej opieki medycznej oraz charakteru świadczonej przez jeńców pracy, o tyle raporty delegatów YMCA skupiały się przede wszystkim na kwestiach: czytelnictwa i wydawania prasy, edukacji, posługi duszpasterskiej, aktywności artystycznej (głównie teatralnej, plastycznej, muzycznej i śpiewaczej, rzadziej tanecznej) oraz – *last but not least* – sportu⁵.

Siłą rzeczy zachowane raporty YMCA stanowią istotne – ale nadal nie dość wykorzystane w tym względzie, przynajmniej w pracach polskich autorów⁶ – źródło wiedzy na temat sportu jenieckiego. Niniejszy artykuł jest skromną próbą sformułowania syntetycznego obrazu aktywności sportowej jeńców państw zachodnich w świetle zachowanej dokumentacji YMCA na przykładzie obozów z trzech wschodnich Okręgów Wojskowych (Wehrkreise) Rzeszy Niemieckiej, oznaczonych numerami VIII, XX oraz XXI⁷. Ich dawny zasięg niemal w całości zawierał się w granicach dzisiejszej Polski.

Spośród łącznie 146 raportów (76 dla 15 różnych obozów z VIII Okręgu Wojskowego, 28 raportów dla dwóch obozów z XX Okręgu Wojskowego oraz 42 dla 9 obozów z XXI Okręgu Wojskowego⁸), jakie zostały przez YMCA stworzone na omawianym obszarze od lutego 1940 do połowy 1943 r., udało się do tej pory pozyskać 37 z nich, czyli nieco ponad 25%. Dodatkowo dostępne są także raporty dla drugiej połowy 1943 oraz dla 1944 r. (w liczbie 11). Mimo tego, że dla wzmiankowanego okresu udało się przebadać jedynie co czwarty wytworzony raport, a ponadto z tej puli dokumenty nie rozkładają się równomiernie w odniesieniu do wszystkich

5 W. Hilsley, *Musik hinterm Staheldraht: Tagebuch eines internierten Musikers 1940–1945*, Hrsg. U. Bornemann, K. Kluncker, R. Ruiter, Potsdam 2000, s. 107.

6 Pomijając fragment monografii poświęconych poszczególnym obozom, spośród osobnych prac polskich autorów skupiających się na sporcie i szerzej aktywności fizycznej jeńców w latach II wojny światowej, należy wymienić: W. Półchłopek, *Igrzyska olimpijskie w obozach jenieckich (1940 i 1944)*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” (dalej: „LRM”) 1996, t. 19, s. 21–28; idem, *Formy kultury fizycznej i ich propagowanie w obozach jenieckich na terenie III Rzeszy*, „LRM” 1999, t. 22, s. 19–20; idem, *Wybitni przedstawiciele polskiego sportu w niemieckich i radzieckich obozach jenieckich podczas II wojny światowej*, „LRM” 2001, t. 24, s. 55–68; idem, *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w niemieckich i radzieckich obozach jenieckich. Podsumowanie wyników badań*, „LRM” 2003, t. 26, s. 65–73; D. Grabowska, *Kultura fizyczna i sport w obozach jenieckich Wehrmachtu w świetle zbiorów Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie*, „LRM” 2000, t. 23, s. 123–132; D. Gomet, *Sport i kultura fizyczna jako formy aktywności zbawienne dla francuskich oficerów-jeńców II Okręgu Wojskowego Wehrmachtu*. W: *Zwykły, żołnierski los. Jeńcy wojenni na Pomorzu Zachodnim*, pod red. J. Aniszewskiej, R. Kobylarz-Buły, P. Stanka, Stargard 2011, s. 93–106; A. Matuchniak-Mystkowska, *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnsvalde, II C Woldenberg, II D Gross Born. Analiza socjologiczna*, Łódź 2021.

7 Ich zasięg odpowiada bowiem w uproszczeniu (odpowiednio) regionom Górnego i Dolnego Śląska, Pomorza Nadwiślańskiego i Kujaw, a także Wielkopolski i ziemi łódzkiej.

8 Za: Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg im Breisgau (dalej: BA-MA), Sachtematische und biographische Sammlung zur deutschen Militärgeschichte (dalej: MSg), sygn. 194/65, Lagerbesuche. Zeitabschnitt: vom Anfang unserer Tätigkeit Februar 1940 bis 30. Juni 1943, 27 X 1943, s. 1–3 wew. pag.

obozów, to jednak stanowią ciekawą bazę źródłową, która pozwala uzyskać nową, choć niepełną, perspektywę na temat kształtowania się i formy aktywności fizycznej jeńców państw zachodnich w niewoli niemieckiej. Stąd tekstowi nadano charakter szkicu, opracowania raczej sygnalizującego potrzebę pogłębionych badań, niż ujęcia monograficznego. Autor w minionych latach zrealizował kilka kwerend archiwalnych, odnajdując tytułowe raporty YMCA w zasobach dwóch instytucji: Wojskowym Archiwum Federalnym we Fryburgu Bryzgowijskim⁹ oraz Archiwum Politycznym MSZ w Berlinie¹⁰.

Placówką YMCA, która koordynowała akcje wspierania jeńców wojennych na terytorium Rzeszy Niemieckiej w latach II wojny było Główne Biuro Pomocy Jeńcom Wojennym Światowego Związku YMCA (Kriegsgefangenenhilfe des Weltbundes der YMCA – Hauptstelle für Deutschland). Placówka rozpoczęła działalność w lutym 1940 r. Początkowo mieściła się w ścisłym centrum Berlina, przy reprezentacyjnej Wilhelmstraße, ale w związku z rosnącym zagrożeniem bombardowaniami, została przeniesiona wiosną 1943 r. do Żagania na Dolny Śląsk¹¹. Biuro zostało zresztą ulokowane w bliskim sąsiedztwie jednego z większych obozów jenieckich w VIII Okręgu Wojskowym, czyli Stalagu Luft 3 Sagan, przy Seminarstraße 2¹². Przedstawiciele wymienionej wyżej placówki wizytowali poszczególne obozy (każdy z nich miał przypisany właściwy mu region), a następnie wysyłały zapotrzebowania sporządzone na podstawie rozmów z jeńcami do centrali w Genewie. Główne magazyny YMCA na Europę znajdowały się nie tylko w Szwajcarii, ale również w Szwecji¹³. Niekiedy delegaci YMCA sami dokonywali niewielkich zakupów, albo pomagali w przekazywaniu transportów przeznaczonych dla konkretnych obozów przez narodowe agendy ICRC. Rezultatem takiej kooperacji było m.in. przesłanie do Stalagu XXI D Posen, wiosną 1942 r., kompletów piłkarskich strojów dla aż sześciu jenieckich drużyn. Odzież i obuwie zakupił Brytyjski Czerwony Krzyż, ale dary zostały dostarczone już bezpośrednio przez YMCA¹⁴.

Sport okazał się szybko jednym z najatrakcyjniejszych sposobów walki z monotonią życia za drutami. Początkowo jednak jeńcy, jeśli chcieli uprawiać sport, byli skazani na improwizację w zakresie uzyskania niezbędnego sprzętu¹⁵. Mieli go

9 Zob. przypis 8. Zidentyfikowane do tej pory raporty YMCA z opisywanego obszaru znajdują się łącznie w dziewięciu teczkach o sygn. MSg 194/: 54, 55, 58, 59, 60, 62, 64–66.

10 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin (dalej: PAAA). Zidentyfikowane do tej pory raporty YMCA z opisywanego obszaru znajdują się łącznie w trzech teczkach, sygn.: R 40705, R 40976 i R 40977.

11 Por. BA-MA, sygn. MSg 194/65, Lagerbesuche. Zeitabschnitt: vom Anfang unserer Tätigkeit Februar 1940 bis 30. Juni 1943, 27 X 1943, s. 1 wew. pag.; J.F. Diggs, *The Welcome Swede*, New York 1988, s. 4–5.

12 Obecnie ul. Wojska Polskiego.

13 Wzmianka o centrach dystrybucji – M. Gillies, *The Barbed-Wire University. The Real Lives of Allied Prisoners of War in The Second World War*, London 2011, s. 257.

14 BA-MA, sygn. MSg 194/54, M.-Stammlager XXI-D, 18 V 1942, b.p.

15 J.E. Dreifort, *Anything but Ordinary: POW Sports in Barbed-Wire World*, „Journal of Sport History” 2007, Vol. 34, No. 3, s. 418.

też po prostu za mało. Przykładem jest sytuacja w Stalagu XX A Thorn z listopada 1940 r., kiedy 23 tys. jeńców miało do dyspozycji zaledwie dwie (sic!) piłki do gry w futbol. W świetle powyższego nie może dziwić fakt, że pierwsze przesyłki realizowane przez YMCA, które co do zasady zaczęły trafiać na opisywany obszar późnym latem i jesienią 1940 r., wzbudziły duży entuzjazm wśród przebywających w niewoli żołnierzy¹⁶. Dzięki możliwości zdobycia niezbędnego wyposażenia, jeńcy stopniowo także samodzielnie poprawiali stan infrastruktury obozowej, wytyczając nowe boiska, budując ringi, bieżnie, tory do skoków itd.¹⁷. Poszczególne obozy jenieckie czy oddziały robocze różniły się, i to znacznie, pod względem oferowanych możliwości do uprawiania sportu. Nie zawsze zapal jeńców był wystarczającym czynnikiem, by utworzyć odpowiednie miejsce do aktywności fizycznej.

Jednym z najlepszych na opisywanym obszarze pod względem infrastruktury sportowej dostępnej wewnątrz obozu był Stalag Luft 3 Sagan. Wynikało to m.in z faktu, że osadzeni w nim żołnierze byli przede wszystkim anglosaskimi lotnikami, którzy obiektywnie byli najlepiej traktowani, a ponadto nie musieli podejmować pracy (dysponowali wolnym czasem). Jeńcy osadzeni w nim dysponowali jednym dużym boiskiem o powierzchni 0,7 ha, przeznaczonym początkowo przede wszystkim do gry w piłkę nożną i krykieta. Między barakami były także mniejsze place, gdzie uprawiano inne dyscypliny sportu¹⁸. Latem 1942 r. infrastruktura sportowa została rozbudowana. Tak raportowali o zastałej sytuacji przedstawiciele YMCA, którzy do Stalagu Luft 3 Sagan przybyli 3 września 1942 r.:

Bez wątpienia największe zainteresowanie wśród osadzonych w obozie znajduje sport. Nasza wizyta miała miejsce w gorący, słoneczny dzień. Wszędzie pełno było młodych, dobrze zbudowanych mężczyzn uprawiających sport, wszystkich pięknie opalanych na brąz, w większości ubranych tylko w krótkie spodenki. Na przestronnych boiskach grano w piłkę nożną, koszykówkę i siatkówkę, uprawiano lekkoatletykę. Do dyspozycji był także przygotowany dużym wysiłkiem ring bokserski. W obu obozach¹⁹ są małe stawy²⁰, w których w te gorące dni można się kąpać z tym zastrzeżeniem, że należy zabrudzoną wodę samodzielnie wybrać wiadrami, ponieważ zbiorniki nie posiadają odpływu²¹.

O dużej aktywności sportowej jeńców z tego obozu świadczy także raport z lipca 1943 r., gdzie można znaleźć informację, że w sezonie letnim główne boisko do piłki nożnej było użytkowane non stop po 16 godzin (!) na dobę²². Na margine-

16 M. Gillies, *op.cit.*, s. 62.

17 Np. BA-MA, sygn. MSg 194/65, Oflag 64, 16 VIII 1943, s. 2 wew. pag.

18 Ibidem, sygn. MSg 194/55, Stalag Luft 3, 11 VI 1942, b.p.

19 Mowa w tym wypadku najpewniej o dwóch sektorach Stalagu Luft 3.

20 W istocie mowa o zbiornikach przeciwpowodziowych, zob. BA-MA, sygn. MSg 194/65, Stalag Luft 3, 30 IX 1943, b.p.

21 BA-MA, sygn. MSg 194/58, Stalag Luft 3, 3 IX 1942, b.p. Tł. własne.

22 Ibidem, sygn. MSg 194/65, Stalag Luft 3, 14 VII 1943, b.p.

sie, w raportach YMCA znaleźć można było także wzmianki o organizacji wielu imprez sportowych przez jeńców, tak jak np. „Igrzysk Olimpijskich” w Stalagu XX B Marienburg latem 1943 r.²³, czy rozgrywek między drużynami złożonymi z jeńców danej narodowości²⁴.

Dobrze rozwinięte zaplecze miał także (najpóźniej od wiosny 1942 r.) Fort Rauch²⁵ Stalagu XXI D Posen, gdzie do dyspozycji były m.in. korty do tenisa ziemnego, boisko do koszykówki, ring bokserski oraz tor do skoków. W tym wypadku infrastruktura sportowa powstała na terenie dawnych wałów fortecznych. W niedużej odległości do dyspozycji jeńców był także plac, który użytkowano jako boisko do gry w piłkę nożną²⁶.

Opuszczanie obozów przez jeńców wymagało rzecz jasna uzyskania zgody komendantury. Co do zasady, na opisywanym terenie, nie było z tym większego problemu – przynajmniej w świetle zachowanych materiałów YMCA. W przypadku uzyskania zezwolenia władz obozowych jedyną przeszkodę stanowiły w istocie braki w sprzęcie czy ubiorach. Tak było chociażby w 1942 r. w przypadku osadzonych żołnierzy z Oflagu XXI C Schokken, którym brakowało piłek do gry na użyczonym miejskim boisku, czy jeńcom ze Stalagu XXI A Schildberg, którzy nie dysponowali strojami kąpielowymi, choć mieli pozwolenie, by chodzić na pobliskie kąpielisko²⁷.

O wiele gorszą sytuację miały rozsiane w regionie komanda robocze poszczególnych obozów, co do zasady pozbawione infrastruktury pozwalające na uprawianie chociażby lekkoatletyki, siatkówki, koszykówki, tenisa ziemnego czy boks. Aktywność fizyczna jeńców ograniczała się najczęściej do piłki nożnej oraz tenisa stołowego. Wyjątkiem na tym polu wydaje się przykład dużego komanda roboczego nr 11 Stalagu XXI D Posen, liczącego jesienią 1942 r. aż 569 jeńców. Przedstawiciel YMCA wprost określił warunki do uprawiania sportu w tym konkretnym komandzie „jako najlepsze w całym stalagu”. Jeńcy dysponowali przestrzeniami (niestety, nie znamy szczegółów, jak zorganizowanymi) umożliwiającymi regularną grę w piłkę nożną, tenisa ziemnego oraz krykieta, uprawianie boks, a latem dodatkowo pływanie. Być może z uwagi właśnie na dużą aktywność sportową, zapotrzebowanie komanda na nowy sprzęt było spore – proszono m.in. o buty dla piłkarzy, siatki i piłki do tenisa ziemnego oraz kije i piłki do krykieta²⁸.

Z dzisiejszej perspektywy, w szczególności w kontraście do kształtu życia sportowego na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką poza obozami jenieckimi, może zaskakiwać bogactwo form aktywności sportowej żołnierzy przebywających

23 Ibidem, sygn. MSg 194/65, M.-Stammlager XX-B, 2 VII 1943, b.p.

24 Np. ibidem, sygn. MSg 194/64, M.-Stammlager XX-A, 29–30 VI 1943, b.p.

25 Fort Rauch – Fort św. Rocha, dzieło fortyfikacyjne w południowo-wschodniej części dawnej twierdzy Poznań.

26 BA-MA, sygn. MSg 194/54, M.-Stammlager XXI-D, 18 V 1942, b.p.

27 Por. ibidem, sygn. MSg 194/54, Oflag XXI-C, 19 V 1942, b.p.; ibidem, M.-Stammlager XXI-A, 20 V 1942, s. 2 wew. pag.

28 Ibidem, sygn. MSg 194/60, M.-Stammlager XXI-D, 17 XI 1942, s. 2. wew. pag.

w niewoli. Oto bowiem poza najpopularniejszymi dyscyplinami, jakimi była bez wątpienia królująca piłka nożna, a dalej siatkówka, tenis stołowy, boks i lekkoatletyka, jeńcy zdołali uprawiać także mniej oczywiste w realiach życia obozowego dyscypliny sportu.

Wśród jeńców anglosaskich popularna była koszykówka i baseball, grano także w softball. Te dyscypliny sportowe uprawiali namiętnie przede wszystkim Australijczycy, Amerykanie i Kanadyjczycy, w mniejszym zakresie Anglicy czy Szkoci²⁹. Drużyny ostatnich dwóch nacji poza (wielokrotnie wspomnianą już) piłką nożną czy krykietem grywały także w rugby³⁰. W części większych komandach roboczych Stalagu XXI D Posen, które do dyspozycji miały w pobliżu zbiorniki wodne, latem i wczesną jesienią 1942 r. rozegrano nawet mecze w piłkę wodną (waterpolo)³¹. Sporadycznie uprawiano szermierkę³².

Co oczywiste, największa aktywność sportowa jeńców była w sezonie letnim, kiedy przebywaniu na świeżym powietrzu sprzyjała słoneczna pogoda³³. Jesienią i zimą nadal uprawiano sport³⁴, choć najczęściej ograniczano się już do piłki nożnej, nie aż tak wymagającego wysiłku krokieta czy dyscyplin umożliwiających wykorzystanie zamkniętych pomieszczeń: boksu, wspomnianej szermierki i tenisa stołowego³⁵. Zresztą, bodaj najczęściej sygnalizowaną przedstawicielom YMCA potrzebą w zakresie sprzętu sportowego były właśnie... piłeczki do tenisa stołowego³⁶. Ponadto, jeśli było to możliwe i przede wszystkim udało się zorganizować niezbędny sprzęt, zimą jeżdżono na łyżwach oraz grano w hokeja na lodzie, wykorzystując do tego polane wodą boiska lub powierzchnię zamrzniętych zbiorników przeciwpowodziowych³⁷.

29 Por. ibidem, sygn. MSg 194/59, Oflag XXI-B, 21 X 1942, s. 2 wew. pag.; ibidem, sygn. MSg 194/60, M-Stammlager XX A, 18–19 XI 1942, b.p.; ibidem, MSg 194/62, Offizierslager XXI-B, 8 II 1943, b.p.

30 Np. PAAA, sygn. R 40977, M.-Stammlager XX B, 18–19 V 1942, b.p.

31 BA-MA, sygn. MSg 194/59, M.-Stammlager XXI-D, 19 X 1942, s. 2 wew. pag.

32 Ibidem, sygn. MSg 194/66, Stalag Luft 3, 7–8 II 1944, s. 2 wew. pag. Na marginesie można zaznaczyć, że generalnie trzy dyscypliny sportu były zakazane w obozach jenieckich: skok o tyczce, rzut oszczepem oraz właśnie szermierka. Jak widać, niekiedy czyniono jednak odstępstwa od tych zakazów – jedynie tylko dla jeńców anglosaskich (i to również nie wszędzie).

33 Wybrane przykłady, kiedy mimo najszczerzych chęci, ciężkie warunki pogodowe były powodem zaprzestania aktywności sportowej wśród jeńców, zob. J.E. Dreifort, *op.cit.*, s. 419.

34 Choć należy zauważyć, że nie zawsze. W tym kontekście można przywołać nieco żartobliwy w swoim wydźwięku fragment jednego z raportów, gdzie stwierdzono, że „zimną aktywność sportowa ograniczyła się do wyłącznie spacerowania”, zob. BA-MA, sygn. MSg 194/62, Offizierslager XXI C, 9 II 1943, b.p.

35 Por. ibidem, sygn. MSg 194/59, Oflag XXI-C, 20 X 1942, b.p.; ibidem, sygn. MSg 194/60, Stalag Luft 3, 26 XI 1942, s. 2 wew. pag.

36 Por. ibidem, sygn. MSg 194/55, M.-Stammlager VIII-C, 11 VI 1942, b.p.; ibidem, sygn. MSg 194/59, M.-Stammlager XXI-D, 19 X 1942, b.p.; ibidem, sygn. MSg 194/60, M.-Stammlager XXI-D, 17 XI 1942, s. 2 wew. pag.; ibidem, sygn. MSg 194/60, M.-Stammlager XX A, 18–19 XI 1942, b.p.; ibidem, sygn. MSg 194/65, Berichte über die von Sekretär Henry Söderberg besuchten Krgf. Lager in den Wehrkreisen I, VIII und XX, Oktober 1943, b.p.; PAAA, R 40977, M.-Stammlager XX B, 18–19 V 1942, b.p.

37 Por. BA-MA, sygn. MSg 194/59, Oflag XXI-B, 21 X 1942, s. 2 wewn. pag.; ibidem, sygn. MSg 194/60, Stalag Luft 3, 26 XI 1942, s. 2 wew. pag.; ibidem, sygn. MSg 194/62, Offizierslager XXI-B, 8 II 1943, b.p.; ibidem, sygn. MSg 194/65, Oflag 64, 16 VIII 1943, s. 2 wew. pag.

Dla skali i różnorodności sportu jenieckiego kluczowe były, poza oczywistą samą ich determinacją (wołą,) zasadniczo cztery czynniki: dysponowanie wolnym czasem (czy byli kierowani do prac, czy nie, jak np. lotnicy czy oficerowie), przychylność władz obozowych, infrastruktura (w samym obozie lub w jego okolicy) oraz dostępność sprzętu i strojów sportowych. Szybko okazało się, że rozwój sportu jenieckiego uzależniony był przede wszystkim właśnie od dostaw organizowanych w największym stopniu przez ICRC i YMCA.

Analiza zachowanych raportów drugiej z organizacji (YMCA) pośrednio wskazuje, że największy rozwój sportu jenieckiego nastąpił w 1942 r., kiedy udało się dzięki kolejnym przesyłkom zapewnić większość niezbędnego wyposażenia, a infrastruktura sportowa w sporej części obozów została już ukształtowana³⁸.

Z jednej strony, dokumentacja YMCA pozwala nie tylko ująć w ramy chronologiczne (przez porównanie treści raportów między poszczególnymi wizytami) proces tworzenia nowych miejsc do uprawiania sportu, ale pośrednio wskazuje również na najpopularniejsze dyscypliny sportu i także zawiera niekiedy cenne spostrzeżenia i komentarze samych przedstawicieli YMCA w zakresie aktywności sportowej żołnierzy przebywających w niewoli. Dzięki powtarzalnej w większości formule i zwracaniu uwagi na podobne kwestie, porównanie sytuacji w poszczególnych obozach w zakresie jenieckiego sportu na podstawie raportów YMCA z pewnością może być zadaniem łatwiejszym. To szczególnie istotne w kontekście mnogości rozproszonych, pojedynczych danych o sporcie jenieckim, jakie stoją do dyspozycji badaczom.

Z drugiej strony, nie można zapomnieć, że raporty YMCA ukazywały obraz życia obozowego tylko punktowo i bez szczegółów, w odniesieniu do konkretnych dni wizyt przedstawicieli organizacji w obozach. Brak jest zwykle szczegółów w nich samych imprez, trudno uchwycić ewentualną cykliczność czy skalę organizowanych wydarzeń sportowych. Tym samym trudno się na nich oprzeć, chcąc szczegółowo przedstawić przebieg jenieckiej aktywności sportowej w dłuższym okresie. W tym względzie – nie ulega to wątpliwości – najlepszym rodzajem źródeł pozostaje prasa obozowa, która zazwyczaj stosunkowo szczegółowo (i regularnie, z każdym lub prawie każdym numerem) podawała najnowsze doniesienia o sporcie jenieckim. Artykuły poświęcone sportowi – relacje z imprez czy meczów, tabele z aktualnym stanem rozgrywek, teksty poświęcone zasadom, historii czy ciekawostkom – zwykle zajmowały znaczącą część wydawanych przez jeńców periodyków.

Zestawienie ze sobą prasy obozowej, w drugiej kwestii raportów YMCA (i oczywiście też ICRC, choć te zdecydowanie częściej są obecne w dotychczasowej bibliografii) i wspomnień, relacji, a także zachowanej dokumentacji obozowej, jest – jak

38 Jedną z podstaw tej obserwacji jest m.in. praktycznie brak informacji o aktywności sportowej jeńców w pierwszych raportach YMCA. Ograniczano się w nich jedynie do wzmianek o dostarczeniu pierwszych lub kolejnych przesyłek ze sprzętem – por. PAAA, sygn. R 40705, Stalag XX B, 23–25 I 1941, b.p.; ibidem, Stalag XX A, 3–4 II 1941, b.p.; ibidem, Stalag XXI D, 6–7 I 1941, b.p.

się wydaje – jedynym sposobem, by możliwie rzetelnie i w szerokiej perspektywie zaprezentować fenomen sportu w niemieckich obozach jenieckich w latach II wojny światowej.

Bibliografia

ARCHIWALIA

Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg im Breisgau
– Sachtematische und biographische Sammlung zur deutschen Militärgeschichte, sygn. MSg 194/: 54, 55, 58, 59, 60, 64–66.
Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin
– sygn. R 40705, R 40976, R 40977.

OPRACOWANIA

Christiansen C., *Seven Years Among Prisoners of War*, Athens, OH 1994.
Diggs J.F., *The Welcome Swede*, New York 1988.
Dreifort J.E., *Anything but Ordinary: POW Sports in Barbed-Wire World*, „Journal of Sport History” 2007, Vol. 34, No. 3.
Dudziak M., *Christian Christiansen*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Muzealny” 1997, nr 4.
Flemming M., *Jeńcy wojenni: studium prawno-historyczne*, Warszawa 2000.
Forsythe D.P., Rieffer-Flanagan B.A.J., *The International Committee of the Red Cross. A Neutral Humanitarian Actor*, New York 2007.
Forwick H., *Zur Behandlung alliierter Kriegsgefangener im Zweiten Weltkrieg. Anweisung des Oberkommandos der Wehrmacht über Besuche ausländischer Kommissionen in Kriegsgefangenenlagern*, „Militärgeschichtliche Mitteilungen” 1967, Nr. 2.
Gillies M., *The Barbed-Wire University. The Real Lives of Allied Prisoners of War in The Second World War*, London 2011.
Gomet D., *Sport i kultura fizyczna jako formy aktywności zbawienne dla francuskich oficerów-jeńców II Okręgu Wojskowego Wehrmachtu*. W: *Zwykły, żołnierski los. Jeńcy wojenni na Pomorzu Zachodnim*, pod red. J. Aniszewskiej, R. Kobylarz-Buły, P. Stanka, Stargard 2011.
Grabowska D., *Kultura fizyczna i sport w obozach jenieckich Wehrmachtu w świetle zbiorów Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie*, „LRM” 2000, t. 23.
Hilsley W., *Musik hinterm Staheldraht: Tagebuch eines internierten Musikers 1940–1945*, Hrsg. U. Bornemann, K. Kluncker, R. Ruiter, Potsdam 2000.
Matuchniak-Mystkowska A., *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born. Analiza socjologiczna*, Łódź 2021.
Pólichłopek W., *Formy kultury fizycznej i ich propagowanie w obozach jenieckich na terenie III Rzeszy*, „LRM” 1999, t. 22.

Półchłopek W., *Igrzyska olimpijskie w obozach jenieckich (1940 i 1944)*, „ŁRM” 1996, t. 19.

Półchłopek W., *Wybitni przedstawiciele polskiego sportu w niemieckich i radzieckich obozach jenieckich podczas II wojny światowej*, „ŁRM” 2001, t. 24.

Półchłopek W., *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w niemieckich i radzieckich obozach jenieckich. Podsumowanie wyników badań*, „ŁRM” 2003, t. 26.

Wylie N., *Das „Internationale Komitee vom Roten Kreuz“ und die Kriegsgefangenen. W: Kriegsgefangene des Zweiten Weltkriegs. Gefangennahme – Lagerleben – Rückkehr. Zehn Jahre Ludwig Boltzmann-Institut für Kriegsfolgen-Forschung*, Hrsg. G. Bischof, S. Karner, B. Stelzl-Marx, Wien 2005.

The YMCA at War. Collaboration and Conflict during the World Wars, ed. J.C. Copeland, Y.C. Copeland, C. Jeffrey, Lanham 2018.

Prisoner-of-war sport in the years of World War II in the light of the YMCA reports (a sketch) (Summary)

Keywords: YMCA, sports, physical activity, World War II, prisoners-of-war

The article undertakes to synthetically describe POWs' sport in the years of World War II. It is based on the reports drawn up by delegations of the YMCA that were inspecting German POW camps being places of internment for soldiers of western countries. The reports have been relatively rarely used by researchers to date. On the basis of the documents identified in German archives (all in all 50 documents) the most popular sports disciplines were presented, as well as the formation of sports infrastructure and conditions in which POW sport was developing in the eastern Military Districts (*Wehrkreise*): VIII, XX and XXI in the years of World War II. The present study has the form of a sketch and is of the advance character.